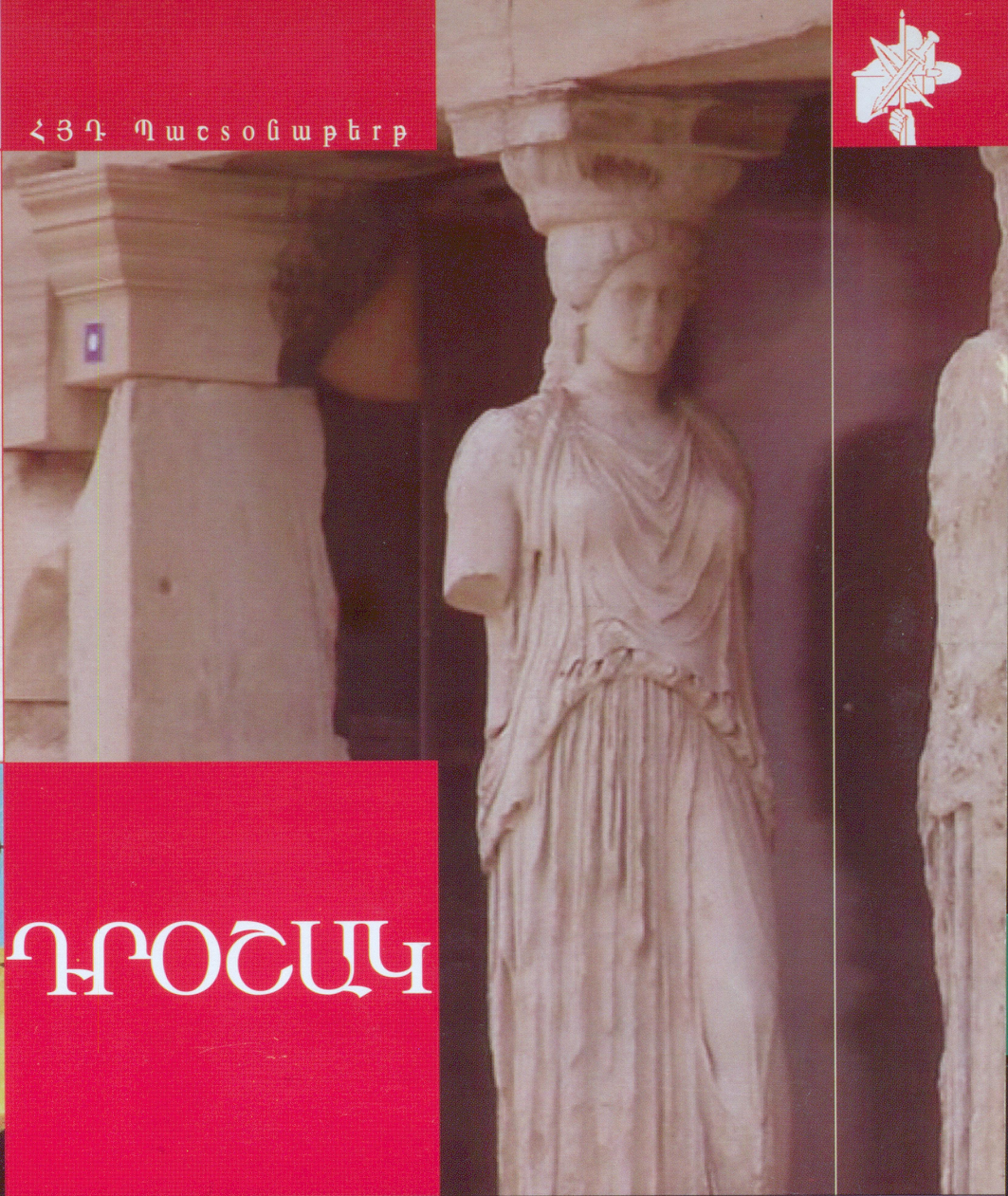
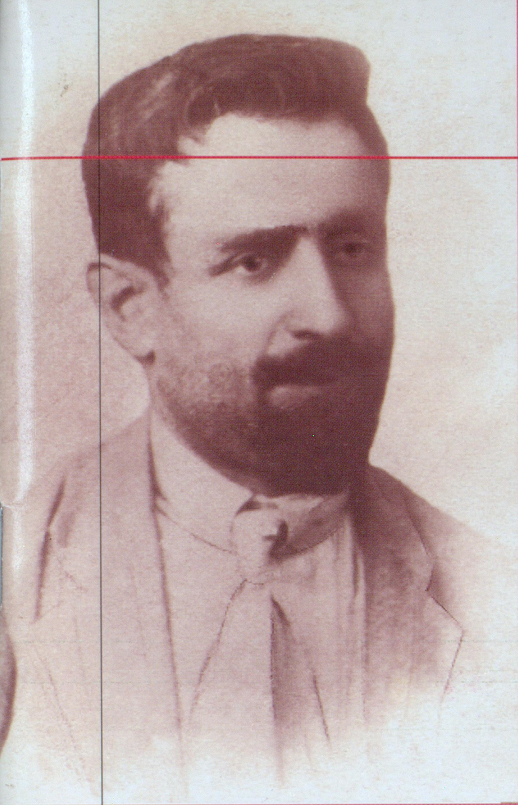

ՀՅԴ Պատժարներ

ԴՐՈՇԱԿ

Փետրվար N02 (1629)

2011

ԱԹԵՆՔԻ
ՊԵՏԱԿԱՆ
ԳԱՂԱՓԱՐԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ
ԱՐՏԱՅՈԼՈՒՄԸ
ՊԵՐԻԿԼԵՍԻ ԵԼՈՒՅԹՈՒՄ

Ար. Ս. Եղիազարյան
Պասմական գիտությունների թեկնածու

Պերիկլեսը (490-429 թթ. մ.թ.ա.) եղել է Աթենական պետության հայտնի պետական գործիչ, աթենական դեմոկրատական կուսակցության ղեկավար, հռչակավոր հռետոր և զորավար:

Մ.թ.ա. 443 թ. Պերիկլեսն ընտրվել է Աթենական պետության ստրատեգոս¹, իսկ այնուհետև՝ մինչև 430 թ., անփոփոխ վերընտրվել այդ պաշտոնում: 429 թ.՝ մեկամյա ընդմիջումից հետո, կրկին ընտրվել է, սակայն շուտով մահացել համաճարակից:

Պերիկլեսը հզորացրել է Աթենական պետության նավատորմը, կառուցապատել Աթենքը, որը նրա օրոք հասել է տնտեսական, մշակութային և ռազմական մեծ հզորության:

Պերիկլեսի իշխանության շրջանը պատմագիտության մեջ հայտնի է որպես «Պերիկլեսի դարաշրջան»: Վերջինս ոչ միայն Աթենքի և Հունաստանի, այլև անտիկ պատմության մեջ նշանավորվում է հասարակական կեցության և պետա-

կան կառավարման բարձրագույն զարգացմամբ: Պերիկլեսի օրոք այդ ասպարեզներում ի մի են բերվում այն բոլոր արժեքները, որոնք ստեղծվել էին Աթենքում նախկին 2 դարերի ընթացքում: Վերջնականապես ձևավորվում է հունական պետականության գլխավոր քաղաքիչը՝ պոլիսը, որն իրենից ներկայացնում էր հասարակական կազմավորման նոր ձև:

Հունաստանում մ.թ.ա. 431-404 թթ. տեղի ունեցավ Պելոպոնեսյան պատերազմը, որը միմյանց դեմ մղում էին Աթենական ժողովրդի միությունը՝ Աթենքի, և Պելոպոնեսյան միությունը՝ Սպարտայի գլխավորությամբ:

1. Մտաբեզոսը հին հունական ժողովներում զինված ուժերի գերագույն հրամանատարն էր՝ ղեկավարում էր ֆինանսների օգտագործման և իր հրամանատարությամբ գործող զորքերում դասասան ժողովրդի լիազորություններով օժտված: Իրավունք ուներ նաև զբաղվելու արտաքին հարաբերություններով այն սահմաններում, որոնք անհրաժեշտ էին նրա ղեկավարած զորքի առջև դրված խնդիրների լուծման համար:

Աթենք

թյունների իրական չափը»: Հայրնի պերական գործիչը դրանով ընդգծում է պերության ղեկավարի բարոյականությունը, բարոյականություն, որ սահմաններ է գծում իր կրողի համար այնպիսի մի իրադարձության ժամանակ, ինչպիսին հայրենիքի համար զոհվածների թաղման արարողությունն է: Այլ է, սակայն, ավանդույթը, որն օրենքի ուժ ունի և որը պահանջում է պերության ղեկավարից՝ գրնելու համապարասխան խոսքեր. «Բայց քանի որ մեր նախնիները այս սովորությունը համարել են գովելի, ես ևս, որքան կարող եմ, ենթարկվելով օրենքին, կփորձեմ բավարարել յուրաքանչյուրի ցանկությունը և համոզմունքը»:

Եվ Պերիկլեսը գրնում է համապարասխան խոսքերը. «Ամենից առաջ ես կսկսեմ նախնիներից: Չէ՞ որ այս իրադարձության մեջ արդարությունը և արժանապատվությունը պահանջում են տուրք մատուցել նրանց հիշատակին: Մեր նախնիները մշտապես ապրել են այս երկրում և, փոխանցելով այն սերնդի սերունդ, իրենց քաջությամբ պահպանել են նրա ազատությունը մինչև

Ստորև բերված ելույթը Պերիկլեսն արտասանել է աթենացիների և օտարերկրացի հյուրերի առջև մ.թ.ա. 430 թ.՝ Պելոպոնեսյան պատերազմի ճակատամարտերից մեկում զոհված զինվորների թաղման ժամանակ²: Ելույթում հռետորը զոհվածների քաջագործությունները բացատրում է հայրենի քաղաքի մեծությամբ և աթենական հարուստ ժառանգության պաշտպանության անհրաժեշտությամբ, որից էլ ծնվել է զոհվածների հայրենասիրությունը: Այն կարելի է բաժանել մի քանի շերտերի, որոնցից են աթենացու հարգալից մոտեցումը նախնիների և նրանց ավանդույթների նկատմամբ, աթենական պետական դեմոկրատական կարգի բացարձակացումը, հասարակական կյանքում միջամտային հարաբերություններում բարոյականության կարևորումը, զոհվածներին հարգանքի տուրք մատուցելը և նրանց ընտանիքների համար հոգ տանելը:

* * *

Սույն ակնարկում ներկայացնում ենք Պերիկլեսի ելույթը՝ ըստ դրանում ամրագրված ուղղությունների և գաղափարների՝ մեր խոսքը թողնելով սովերում:

* * *

«Ինձանից առաջ այստեղ ելույթ ունեցող հռետորների մեծամասնությունը գովերգեց Օրենսդրին³, որը ներմուծեց զոհվածների պատվին կազմակերպվող թաղման արարողության ժամանակ ելույթ ունենալու սովորույթը, քանի որ մարտի դաշտում ընկած հերոսներին պատիվներ մատուցելը հրաշալի սովորություն է: Ես գերադասում եմ հերոսական սխրանք գործած քաղաքացիներին պատիվներ մատուցել հենց գործով, այնպես, ինչպես տեսնում եք այժմ՝ քաղաքի կողմից կազմակերպված այս թաղման արարողության ժամանակ», - այսպես է սկսում իր ելույթը Պերիկլեսը:

«Իմ կարծիքով, արդարացի չէ այսքան հերոսների գնահատականը կախման մեջ դնել մեկ մարդու ելույթի լավ կամ վատ լինելուց: ...հռետորի համար դժվար է գտնել մատուցված ծառայու-

2. Фукидид, История, пер. и примеч. Г. А. Стратановского, отв. ред. Я. М. Боровский (Серия «Литературные памятники»). Л., «Наука», 1981.
3. Խոսքը վերաբերում է աթենացի առաջին օրենսդիրներից Դրակոնին, որը մ.թ.ա. 621 թ. ստեղծեց աթենական առաջին գրավոր օրենքները:

Պելոդոնեսյան ճակատամարտ

մեր ժամանակները: Եվ եթե նրանք արժանի են զովերգման, ապա առավել արժանի են դրան մեր հայրերը, որոնք ավերացնելով նախնիների ժառանգությունն իրենց գործերով՝ ստեղծեցին այն մեծ տերությունը, որին այժմ տիրում ենք մենք՝ ներկայիս սերունդը: Եվ նրա հզորությունն ավելի ամրապնդեցինք մենք ինքներս, որ այժմ հասել ենք հասուն տարիքի»: Նա ընդգծում է Աթենական պետության հարապակցության գաղափարը, որը խարսխված էր սերունդների անընդհար պայքարի վրա՝ սեփական պետության հզորացման համար: Նախնիների, հայրերի և Պերիկլեսի սերնդի անընդհար պայքարը Կլեոսի իր պարտնեցիքը: «Մենք մեր քաղաքը դարձրեցինք լիովին ինքնուրույն՝ ապահովելով անհրաժեշտ ամեն ինչով՝ թե՛ պատերազմի և թե՛ խաղաղ ժամանակների համար: Պատերազմական սխրանքները, որոնք թե՛ մենք և թե՛ մեր հայրերը գործեցինք՝ նվաճելով նոր տարածքներ կամ ամուր պաշտպանվելով... պատերազմներում, բոլորին հայտնի են, և ես կըրկին չեմ պատմի դրանց մասին»:

Ըստ Պերիկլեսի՝ նախնիներին, հայրերին և սեփական սերնդին պայքարի մղողը հայրենի պետությունն է՝ իր դեմոկրատական կարգերով: Ուստի և անհրաժեշտ է թաղման արարողությունը մասնակից քաղաքացիներին և հյուրերին ներկայացնել այդ կարգերը: «Մինչև թաղվող ընկած-

ներին զովերգելն ուզում եմ խոսել մեր քաղաքի կառուցվածքի և մեր ապրելակերպի մասին, որոնք էլ հասցրել են մեզ այսօրվա մեծությանը: Մեր պետական կառուցվածքի համար մենք օրինակ չենք վերցրել որևէ օտարերկրյա կարգ: Զանի որ մեր քաղաքը ղեկավարում է ոչ թե մարդկանց խումբը, այլ ժողովրդի մեծամասնությունը, մեր պետական կառուցվածքն անվանում են ժողովրդաիշխանություն»:

Պերիկլեսը համոզված է, որ աթենացի զինվորների քաջությունը և հայրենասիրությունը բխում են պետության մեջ յուրաքանչյուր աթենացու համար նախատեսված հնարավորություններից: «Բոլորն անձնական գործերում օրենքներով ունեն հավասար իրավունքներ: Ինչ վերաբերում է պետական գործերին, ապա պետական պատվավոր պաշտոնների համար յուրաքանչյուրը ներկայացվում է ըստ իր արժանիքների, երբ նա աչքի է ընկել անձնական քաջությամբ և ոչ թե որևէ խավի պատկանելու պատճառով: Աղքատությունը, անհայտ ծագումը կամ հասարակական ցածր դիրքը չեն խանգարում մարդուն զբաղեցնել պատվավոր պաշտոն, եթե նա ընդունակ է ծառայություն մատուցել պետությանը»:

Այնուհետև կարևորվում են միջանկյալին հարաբերությունները: «Մեր պետության մեջ մենք ապրում ենք ազատ և ամենօրյա կյանքում խուսափում ենք փոխադարձ կասկածներից, մենք վատ չենք վերաբերվում մեր հարևանին, եթե նա իր վարքում հետևում է անձնական հակումներին, և նրա նկատմամբ չենք արտահայտում մեր, թեև անվնաս, բայց դժվարությամբ ընդունելի դժգոհությունը: Մեր անձնական հարաբերություններում մենք համբերատար ենք»:

Ապա Պերիկլեսը ներկայացնում է իշխանություն-քաղաքացի, քաղաքացի-օրենք հարաբերությունները: «Մենք չենք խախտում օրենքները՝ գլխավորապես դրանց նկատմամբ հարգանքից ելնելով, և ենթարկվում ենք իշխանություններին և օրենքներին, որոնք հատկապես կոչված են պաշտպանելու զրկվածներին...: Օրենքների խախտումը բոլորս համարում ենք անոթալի»:

Պերիկլեսը համոզված է, որ ամուր պետու-

թյան կարևոր բաղադրիչը բարեկեցիկ ընտանիքն է: «Մենք հորինել ենք բազմատեսակ զվարճություններ՝ աշխատանքից և հոգսերից հոգին հանգստացնելու համար, տարեցտարի մեզանում կրկնվում են խաղերն ու հանդիսությունները: Ընտանեկան բարեկեցությունը հաճույք է պատճառում և օգնում ցրել առօրյա կյանքի հոգսերը»:

Ըստ Պերիկլեսի՝ հզոր պետականության առկայությունն է, որ Աթենական պետությանը բերել էր նաև համաշխարհային համարում: «Ամբողջ աշխարհից մեր քաղաքի մեծության և նշանակության արդյունքում բերվում և մեր շուկա է մտնում ամեն անհրաժեշտը, և մենք օգտվում ենք օտարերկրյա բարիքներից նույնքան ազատորեն, որքան մեր երկրի արտադրանքից»:

Ինչ վերաբերում է պարերազմական հարցերին, ապա «մենք ղեկավարվում ենք այլ կանոններով, քան մեր հակառակորդները: ...մենք հենվում ենք ոչ այնքան պատերազմական պատրաստությունների և խորամանկության, որքան գլխավորապես մեր անձնական արիության վրա: Այն ժամանակ, երբ մեր հակառակորդները դաստիարակության իրենց ձևով ձգտում են վաղ մանկությունից ամուր կարգապահությամբ ամրապնդել պատանիների քաջությունը⁴, մենք ապրում ենք ազատ, առանց այդ դաժանության, բայց և այնպես քաջորեն հավասար պայքար ենք մղում մեզ հավասար հակառակորդի հետ: ...եթե մենք պատրաստ ենք դիմագրավել վտանգին մեզ հատուկ ապրելակերպից ելնելով և ոչ թե ծանր վարժությունների նկատմամբ հակում ունենալու պատճառով և այդ ընթացքում հենվում ենք ոչ թե օրենքի ոգու, այլ ի ծնե ունեցած քաջության վրա, ապա հենց դա է մեր առավելությունը: Մեզ կանխավ չի անհանգստացնում գալիք վտանգների միտքը, այլ դրանց ենթարկվելով՝ մենք ցուցաբերում ենք ոչ պակաս քաջություն, քան նրանք, ովքեր անընդհատ ծանր աշխատանք են կատարում: Եվ դրանով, ինչպես նաև շատ այլ բաներով, մեր քաղաքը զարմանք է հարուցում»: Անձնական արիություն, ի ծնե ունեցած քաջություն, - սիսա, թե ինչպիսին է Աթենական պետության քաղաքացիների դասարիարակությունն ըստ Պերիկլեսի:

Աթենացի զինվոր

Այնուհետև Պերիկլեսը խոսում է աթենացիներին և Աթենական պետությանը բնորոշ կարևոր արժեքների մասին: «Մեր հակումը դեպի գեղեցիկը մենք զարգացնում ենք առանց վատնելու և տրվում ենք գիտությանը՝ առանց ոգու ուժին վնաս հասցնելու: Հարստությունը մենք գնահատում ենք միայն այն բանի համար, որ այն օգտագործում ենք արդյունավետորեն և ոչ թե դատարկ ինքնագովության համար: Աղքատ լինելը խոստովանելը մեզանում ոչ ոքի համար անոթալի չէ, ավելին՝ մենք անոթալի ենք համարում, երբ մարդը չի ձգտում աշխատանքով ազատվել դրանից: Միևնույն մարդիկ մեզանում երբեմն միաժամանակ զբաղված են լինում և՛ անձնական, և՛ հասարակական աշխատանքներով: Բայց մյուս քաղաքացիները նույնպես, չնայած այն բանին, որ յուրաքանչյուրը զբաղված է իր արհեստով, նույնքան լավ հասկանում են քաղաքականությունից: Չէ՞ որ միայն մենք ենք, որ մարդուն, որը չի զբաղվում հասարակական գործունեությամբ, համարում ենք ոչ թե անբարեհույս քաղաքացի, այլ անօգուտ բնակիչ»:

Պերիկլեսն աթենական սովորություններից հատկապես կարևորում է իշխանություն-քաղաքացի-

4. Խոսքը Մոարսայի և այնտեղի դասիարակչական բարեփ մասին է:

THE DOOM OF AGIS KING OF SPARTA. 36

ներ հարաբերությունները՝ կարևոր որոշումներ կայացնելու գործընթացում. «Մենք չենք կարծում, որ բաց քննարկումը կարող է վնասել պետական գործերի ընթացքին: Ընդհակառակը, մենք համոզված ենք, որ սխալ է պետք եղած որոշումն ընդունել առանց կողմ կամ դեմ ելույթների միջոցով նախնական պատրաստության: Ի տարբերություն ուրիշների, մենք՝ ունենալով քաջություն, նախընտրում ենք դրա հետ միասին նախապես հիմնավոր քննել մեր ծրագրերը, որից հետո միայն գործի դիմել: Մյուսների մեջ անհարգալից սահմանափակությունը ծնում է անհաշվենկատ քաջություն, իսկ սքափ հաշվարկը՝ անվճռականություն: Իսկապես քաջ պետք է համարել միայն նրանց, ովքեր ամբողջական պատկերացում ունեն ինչպես պարտության, այնպես էլ հաղթանակի մասին, և հենց այդ պատճառով էլ չեն խուսափում վտանգներից»:

Եվ ահա՝ Պերիկլեսի եզրակացությունը. «Մի

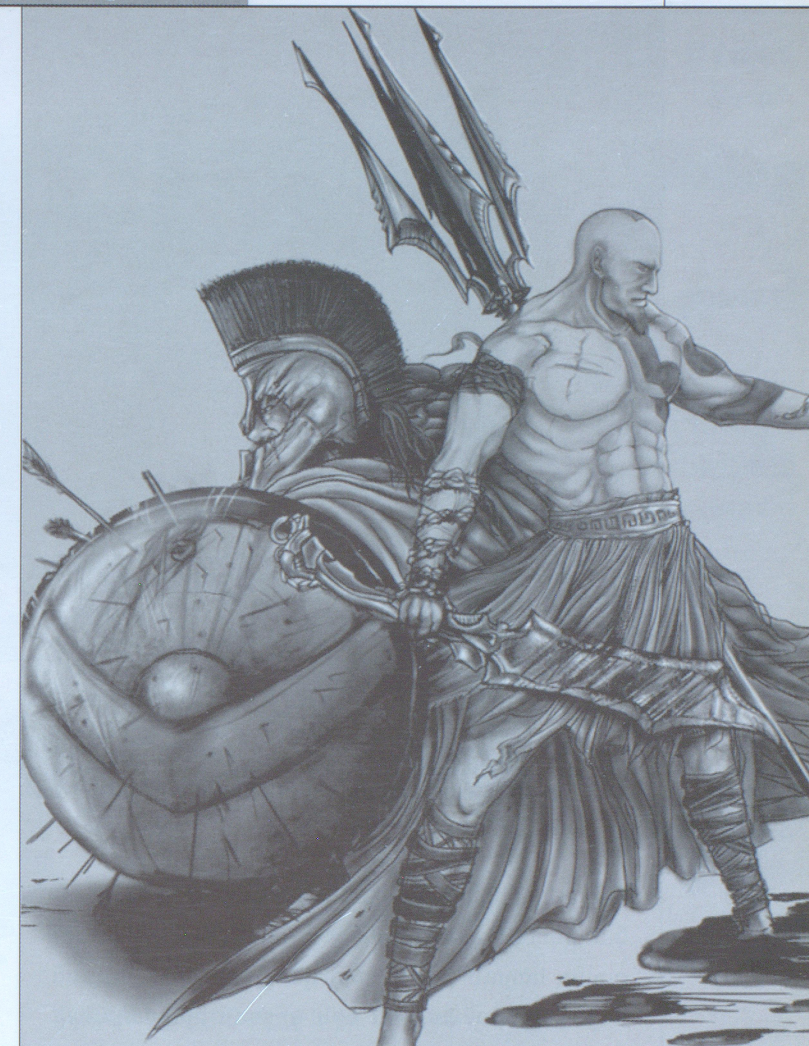
խոսքով, ես պնդում եմ, որ մեր քաղաքը համայն Հելլադայի դպրոցն է, և կարծում, որ մեզանից յուրաքանչյուրն ինքնուրույն կարող է հեշտությամբ դրսևորել սեփական անձն ամենատարբեր կենսապայմաններում: Եվ այն, որ իմ պնդումն այսօրվա իրավիճակում ոչ թե դատարկ ինքնագովեստ է, այլ պարզ ճշմարտություն, հաստատում է մեր քաղաքի հզորությունը, որին մենք հասել ենք մեր ապրելակերպի շնորհիվ: Մեր քաջությունը մեր առաջ բացել է բոլոր ծովերն ու երկրները և ամենուր մեր պարտություններին և հաղթանակներին նվիրված հուշարձաններ է կանգնեցրել»:

«Այսպիսի քաղաքի համար են իրենց կյանքը հերոսաբար տվել այս զինվորները, որոնք անհնար են համարել հայրենիքից զրկվելը, և կենդանի մնացածներից յուրաքանչյուրն անկասկած ուրախությամբ կտուժի հանուն նրա»,- համոզված է Պերիկլեսը:

Պերիկլեսը նշում է, որ ներկայացնելով Աթենքի կարգերը՝ ինքը ցանկանում է «ցույց տալ, որ մեր պայքարում մենք պաշտպանում ենք շատ ավելին, քան մարդիկ, որոնք զուրկ են նման ժառանգությունից: Իմ ելույթում գովերգելով ընկածների գործերը՝ ես բերեցի նրանց հերոսականության ակնհայտ ապացույցներ: Այսպիսով, իմ գովերգման խոսքի ամենակարևոր մասն արդեն ասվեց: Չէ՞ որ ամեն բանով, որ ես փառավորեցի այստեղ, մեր քաղաքը պարտական է այս մարդկանց և հերոսների, ինչպես նաև նրանց նմանների սխարանքներին»:

Այսպես հռեկորը վերջապես անդրադարձնում է գոհվածներին. «Ամբողջ Հելլադայում, թերևս, քիչ կգտնվեն մարդիկ, որոնց փառքը նույնչափ համապատասխաներ նրանց գործերին: Կարծում եմ, որ այս զինվորներին բաժին հասած ճակատագիրը հանդիսանում է առաջին նշանը և վերջին ապացույցը մարդու հերոսականության, որպես նրա կյանքի փառավոր ավարտի: Չէ՞ որ նույնիսկ այն մարդկանց, որոնք նախկինում չէին կատարում իրենց պարտականությունը, կարելի է արդարացում գտնել, եթե նրանք քաջորեն պայքարում են հայրենիքի համար: Իրոք, բարությանը ջնջելով չարը, նրանք դրանով ավելի օգուտ են բերել քաղաքին, քան նախկինում վնասել են նրան իրենց ապրելակերպով: Իսկ այս հերոսները չկորցրեցին քաջությունը, արհամարհեցին հարստության վայելքը կամ հետագայում հարստանալու հույսը և չնահանջեցին նաև վտանգի առջև: Թշնամուց վրեժ լուծելը նրանք ամեն բանից բարձր դասեցին՝ հայրենիքի համար կյանքը նվիրելը համարելով մեծագույն բարիք: Մեծագույն վտանգին դեմ հանդիման նրանք ցանկացան հակահարվածել թշնամուն՝ արհամարհելով ամեն ինչ, և հաղթել՝ ապավինելով միայն սեփական ուժերին: Ավելի արժանապատիվ համարելով մտնել մահու պայքարի մեջ, քան թե նահանջել՝ փրկելով կյանքը, նրանք խուսափեցին վախկոտության մեջ մեղադրվելուց, և վճռական պահին կյանքին հրաժեշտ տալը նրանց համար թե՛ վախի վերջն էր և թե՛ հետմահու փառքի սկիզբը: Այս զինվորներն ազնվությամբ կատարեցին իրենց պարտքը հայրենի քաղաքի առաջ՝ նրա համար տալով կյանքը: Իսկ կենդանի մնացած բոլորին հարկ է ադոթել աստվածներին՝ ավելի երջանիկ ճակատագրի համար, իսկ թշնամիների նկատմամբ դրսևորել ոչ պակաս քաջություն, քան ննջեցյալները: Թո՛ղ բոլոր քաղաքացիները ոչ միայն հռետորի խոսքերից դատեն, թե որքան հրաշալի է հանուն քաղաքի թշնամուն հակահարվածելը: ...թող ձեր հայացքների առաջ ամեն օր հառնեն մեր քաղաքի հզորությունն ու գեղեցկությունը, նրա ձեռքբերումներն ու հաջողությունները, և դուք կդառնաք նրա հիացած դա-

վանողները: Եվ ուրախանալով մեր քաղաքի մեծությամբ՝ չմոռանաք, որ այն հիմնել են քաջ, պատվի զգացումով ոգեշնչված մարդիկ, որոնք գիտեին՝ ինչ ասել է պարտք, և կատարեցին այն: Որևէ փորձության ժամանակ անհաջողություն կրելով՝ նրանք չէին կարող թույլ տալ, որպեսզի քաղաքը դրա պատճառով զրկվի իրենց քաջությունից, և հայրենիքին կամավոր զոհեցին մեծագույն պարզել՝ սեփական կյանքը: Իրոք, կյանքը նվիրելով հայրենիքին՝ նրանք ձեռք բերեցին անանց փառք և ամենապատվավոր գերեզմանը, ինչպես ինձ է թվում, ոչ միայն այստեղ, որտեղ թաղված են, այլ ամենուր, որտեղ պատճառ կա հավերժ փառավորելու նրանց զովասանքի խոսքով կամ նոր փառավոր սխարանքներով: «Զաջերի գերեզմանն ամբողջ աշխարհն է», և ոչ միայն

Պերիկես

հայրենի հողում դամբանի վրա գրվածով է արձանագրվում նրանց փառքի հիշողությունը, այլ նաև օտար հողում մարդկանց կենդանի հիշողության մեջ պահպանվում են եթե ոչ բուն սխրանքների պատմությունները, ապա գոնե քաջագործությունը: **Արդ, այդպիսի մարդկանց ընդունե՛ք որդես օրինակ**, երջանկությունն ընդունեք որպես ազատություն, իսկ ազատությունը՝ որպես քաջություն, և նայեք պատերազմական վտանգներին: Չէ՞ որ դժբախտ մարդիկ, որոնք քարշ են տալիս ողորմելի գոյություն՝ առանց ավելի լավ ապագայի հույսի, կյանքը վտանգելու պատճառ չունեն: Նրանց է միայն վայել հանուն հայրենիքի զոհաբերել կյանքը, որոնց կյանքում սպառնում է փոփոխություն դեպի վատը, որոնց համար անհաջող պատերազմը կարող է դառնալ ճակատագրական: Իսկ արժանապատիվ մարդու համար ստորացման տանջանքները մահվանից ավելի ցավալի են: Մահը նրա համար դառնում է անցավ, եթե նա մեռնում է իր ուժի գիտակցմամբ և ընդհանուրի բարիքի հույսով:

Ահա՛ թե ինչու են այսօր չեն սգալու այստեղ

գտնվող այս հերոսների ծնողների հետ միասին, այլ դիմում են ձեզ մխիթարանքով: ...երջանիկ է նա, ում այս զինվորների նման նախատեսված է այսպիսի հրաշալի վերջ, կամ նա, ում բաժին է հասնում այսքան պատվաբեր թախիծ, ինչպես ձեզ, և նա, ում երջանիկ կյանքին համարժեք էլ երջանիկ վերջ է վիճակված: ...թող ձեզ համար մխիթարանք լինի այսուհետև ձեր որդիների սըխրանքը: Միայն փառքի՝ տենչը չի ավարտվում»:

Այնուհետև Պերիկեսը դիմում է զոհվածների այրիներին. «Վերջապես, եթե պետք է հիշել կանանց քաջության մասին, որոնք այժմ այրի են դարձել, ապա ես ի մի կբերեմ արդյունքները՝ սահմանափակվելով կարճ խորհրդով: Չեզ համար ամենամեծ գովասանքը կլինի, եթե դուք չկորցնեք ձեզ հատուկ կանացի բնությունը որպես տիկնայք և քաղաքացիներ, և այն կինն է արժանի ամենաբարձր հարգանքի, որի մասին ամենաքիչն են խոսում տղամարդիկ, թեկուզ քննադատելու կամ գովելու պատրվակով»:

Եվ, վերջապես, Պերիկեսն ամփոփում է. «Իմ նախորդների նման՝ ես, ըստ սովորության, իմ ելույթում արտահայտեցի այն, ինչ անհրաժեշտ էի համարում ասել զոհված հերոսների պատվին: Որոշ չափով մենք ընկածներին թաղման պատիվներ արդեն մատուցեցինք, իսկ մեր քաղաքն իր վրա կվերցնի նրանց երեխաներին պահելու ծախսերը մինչև նրանց հասուն տարիքի հասնելը: Սա բարձր պարգև է, այն դափնեպսակի նման, որը տրվում է հերոսների գործած մեծ սըխրանքների համար նրանց որբացած երեխաներին: **Քաղաքում, որտեղ դասերազմական սըխրանքի համար նախատեսված է ամենաբարձր պարգևը, քաղաքացիներն ամենաբազմ են**»:

Ավելի քան 2400 տարի է անցել Պերիկեսի հրոշակավոր ելույթի օրվանից, սակայն պետական կառավարման ասպարեզում մեծանուն գործչի ներկայացրած դրույթներն արդիական են մինչև այսօր, քանի որ հանդիսանում են հավերժական ճշմարտություններ: Այդ ճշմարտություններն իրենց էական դերն են խաղացել բոլոր դարաշրջ-

- ★ Athenian victory
- ☆ Spartan victory
- Athens and allies
- Sparta and allies
- Neutral states

ջաններում և բոլոր ազգերի մեջ, սակայն հատկապես Պերիկեսին հաջողվել է դրանք ի մի բերել այնպիսի բյուրեղացմամբ, որ մեր առջև բացվում է ճշմարիտ պետության, ճշմարիտ պետական և հասարակական կարգի իրական նկարագիրը: Ոչ այնքան կարևոր է այն հանգամանքը, թե դրանք ինչ չափով են համապատասխանել աթենական իրականությանը, որքան այն, թե ինչ չափով են դրանք արտացոլում ցանկալի պետական կարգի բաղադրիչներից կարևորները: Պերիկեսի ելույթում վերջիններիս ամբողջացումը վերածվում է յուրօրինակ պետական գաղափարախոսության:

Աթենացիներն իրենց պետական կարգը հիմնելու զարգացրել էին՝ ելնելով գոյություն ունեցող իրավիճակից: **«Մեր ողեսական կառուցվածքի համար մենք օրինակ չենք վերցրել որևէ օտարերկրյա կարգ».** - ասում է Պերիկեսը: Պատճառն այն էր, որ Աթենական պետությունը նման չէր այլ պետություններին՝ թե՛ նրա շուրջը տիրող քաղա-

քական իրավիճակով և թե՛ ներքին կյանքով:

Աթենական պետական գաղափարախոսությունը հիմնված էր այն իրողության վրա, որ պետությունը մշտապես կանգնած էր պատերազմական վտանգի առաջ, և այդ վտանգին ըստ արժանվույն դիմակայելու համար անհրաժեշտ էր ունենալ հզոր պետություն՝ առողջ քաղաքական և բարոյահոգեբանական կարգերով:

